

*Д. М. Хомченков,
помічник заступника Голови
Вищого господарського суду України*

ПРО РОЗІРВАННЯ ДОГОВОРУ

Підприємство (позивач) звернулося до господарського суду з позовом до Банку (відповідач) з вимогами: 1) визнати припиненими правовідносини між позивачем та відповідачем за іпотечним договором; 2) визнати припиненими правовідносини між позивачем та відповідачем за договором про внесення змін та доповнень до іпотечного договору; 3) виключити з Державного реєстру іпотек запис, у зв'язку з укладанням іпотечного договору, про державну реєстрацію обтяження майнових прав; 4) виключити з Єдиного реєстру заборон відчуження об'єктів нерухомого майна запис, у зв'язку з укладанням іпотечного договору, про накладання заборони відчуження нежитлових приміщень. Третьою особою без самостійних вимог на стороні відповідача є Приватне підприємство (позичальник).

В обґрунтування позовних вимог позивач послався на те, що внаслідок збільшення зобов'язань позичальника за договором про відкриття мультивалютної кредитної лінії збільшився обсяг відповідальності майнового поручителя – позивача, у зв'язку з чим іпотечний договір в порядку ч. 1 ст. 559 Цивільного кодексу України припинив свою дію, що і стало підставою для звернення позивача з відповідним позовом до суду про визнання припиненими правовідносин між позивачем та відповідачем за іпотечним договором та виключення відповідних записів з Єдиного реєстру заборон відчуження

об'єктів нерухомого майна та Державного реєстру іпотек.

Місцевий господарський суд, задовольняючи позов, погодився із доводами позивача, наведеними в обґрунтування підстав позову; при цьому суд першої інстанції зазначив, що з аналізу іпотечного договору випливає, що іпотекодавець (позивач) взяв на себе зобов'язання відповідати перед іпотекодержателем (відповідачем) як майновий поручитель, який передав в іпотеку нерухоме майно для забезпечення виконання зобов'язання іншої особи-боржника в рамках генеральної угоди, без будь-яких додаткових угод до неї, що укладені та/або будуть укладені, в тому числі, що збільшують обсяг зобов'язань та процентів за основним зобов'язанням в рамках генеральної угоди, оскільки про це прямо не зазначено в іпотечному договорі, а відповідати тільки за іншими договорами, що укладені та/або будуть укладені на підставі генеральної угоди. Однак додатковою угодою до генеральної угоди сторони збільшили розмір відсотків річних за користування кредитними коштами з 16,2% до 19,0%, без внесення відповідних змін до іпотечного договору, що вплинуло на обсяг відповідальності позивача без його згоди та відповідно до ст. 559 ЦК України, а також параграфу 49 ЦК України та статей 17, 19 Закону України «Про іпотеку» є підставою для припинення зобов'язань за спірним іпотечним договором.

Крім того, місцевий господарський суд послався на те, що іпотекодавець (позивач) та позичальник (третя особа) перебувають у процедурі банкрутства, відтак щодо них діє спеціальний правовий режим, визначений законодавством України про банкрутство.

Постановою апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду скасовано. Апеляційний господарський суд, скасовуючи рішення місцевого господарського суду та відмовляючи у позові, не погодився із висновками, зробленими судом першої інстанції; при цьому суд апеляційної інстанції зазначив, що ст. 17 Закону України «Про іпотеку» передбачений вичерпний перелік підстав, за яких іпотека припиняється, серед яких відсутня та, на яку посиляється позивач в обґрунтування позову; крім того, проценти є платою за кредит, а не рівнем відповідальності, у зв'язку з чим підвищення плати за користування кредитом не є підвищенням рівня відповідальності.

Крім того, апеляційний господарський суд визнав необґрунтованими посилання суду першої інстанції на порушення провадження у справі про банкрутство щодо іпотекодавця та позичальника, оскільки позивач та третя особа не надали суду доказів визнання їх банкрутами та їх ліквідації.

Позивач, не погоджуючись із постановою апеляційного господарського суду, звернувся до Вищого господарського суду України з касаційною скаргою, в якій просить постанову скасувати, а рішення місцевого господарського суду залишити без змін. Підстави касаційної скарги обґрунтовуються порушенням судом апеляційної інстанції норм матеріального права, зокрема статей 559, 593, 598, 599 ЦК України, статей 4, 17, 19 Закону України «Про іпотеку».

Колегія суддів, проаналізувавши застосування норм матеріального та процесуального права при ухваленні оскаржуваного судового акта, визнала, що касаційна скарга не підлягає задоволенню, враховуючи таке.

Чинним законодавством встановлено, що іпотекою забезпечуються виключно реально існуючі зобов'язання та вимоги, які можуть виникнути в майбутньому на підставі договору, що набрав чинності.

Звертаючись із даним позовом, позивач зазначив про його неповідомлення, а також про відсутність його згоди на збільшення розміру процентної ставки в гривнях за користування кредитними коштами, що, на його думку, є підставою в порядку ст. 559 ЦК України припинити правовідносини за іпотечним договором.

Однак, виходячи зі змісту ст. 575 ЦК України та ст. 1 Закону України «Про іпотеку» та відповідно до положень ст. 546 Цивільного кодексу України порука та застава є окремими самостійними способами забезпечення зобов'язання, а відтак правове обґрунтування підстав позову ст. 559 ЦК України, а також застосування судом першої інстанції до договору іпотеки положень ст. 559 ЦК України та параграфу 49 ЦК України, якими визначені підстави припинення поруки, є безпідставним та необґрунтованим, оскільки договір іпотеки є різновидом договору застави та окремим засобом забезпечення зобов'язання.

Водночас, як встановив суд апеляційної інстанції та підтверджується матеріалами справи, позивач не навів підстав, як конкретно визначених ст. 17 Закону України «Про іпотеку», так і інших підстав, передбачених цим Законом для визнання припиненою іпотеки за спірним договором іпотеки і, відповідно, для визнання припиненими правовідносин за цим договором.

Крім того, як встановлено судом апеляційної інстанції та впливає з матеріалів справи, сторони, укладаючи спірний іпотечний договір, обумовили, за виконання третьою особою яких правочинів поручається позивач.

Отже, є цілком очевидним, що, укладаючи спірний іпотечний договір, поручитель (позивач) був обізнаний із змістом вже укладених правочинів, за виконання яких третьою особою перед відповідачем він поручився.

Доказів на підтвердження необізнаності зі змістом правочинів, в забезпечення виконання яких укладений спірний іпотечний договір, позивачем не надано, що правомірно розцінено судом апеляційної інстанції як підстава для відмови у позові.

Доводи ж позивача фактично зводяться до того, що до даних правовідносин слід застосовувати аналогію закону, а саме ст. 559 ЦК України, яка регулює підстави припинення договору поруки; водночас, як вказувалося вище, в цьому випадку забезпечувальним зобов'язанням є договір іпотеки, який є окремим самостійним способом забезпечення зобов'язання, і правовідносини за яким регулюються іншими нормами, ніж за договором поруки.

Зважаючи на викладене, в цьому випадку немає правових підстав для задоволення позову про розірвання спірного договору.

* * *

Відповідно до ст. 1054 ЦК України за кредитним договором банк або інша фінансова установа (кредитодавець) зобов'язується надати грошові кошти (кредит) позичальникові у розмірі та на умовах, встановлених договором, а позичальник зобов'язується повернути кредит та сплатити проценти.

Відповідно до положень ст. 526 ЦК України зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог цього Кодексу, інших актів цивільного законодавства, а за відсутності таких умов та вимог – відповідно до звичаїв ділового обороту або інших вимог, що звичайно ставляться.

Відповідно до ст. 564 ЦК України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

За приписами ч. 1 ст. 575 ЦК України іпотекою є застава нерухомого майна, що залишається у володінні заставодавця або третьої особи.

Іпотечні правовідносини регулюються спеціальним Законом України «Про іпотеку».

Статтею 1 Закону України «Про іпотеку» визначено, що іпотекою є вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні і користуванні іпотекодавця, згідно з яким іпотекодержатель має право в разі невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання одержати задоволення своїх вимог за рахунок предмета іпотеки переважно перед ін-

шими кредиторами цього боржника у порядку, встановленому цим Законом.

Відповідно до ст. 546 Цивільного кодексу України виконання зобов'язання може забезпечуватися неустойкою, порукою, гарантією, заставою, притриманням, завдатком.

Статтею 553 ЦК України передбачено, що за договором поруки поручитель поручається перед кредитором боржника за виконання ним свого обов'язку. Поручитель відповідає перед кредитором за порушення зобов'язання боржником. Порукою може забезпечуватися виконання зобов'язання частково або у повному обсязі. Поручителем може бути одна особа або декілька осіб.

Згідно зі ст. 575 ЦК України, ст. 1 Закону України «Про іпотеку» іпотекою визнається такий вид забезпечення виконання зобов'язання нерухомим майном, що залишається у володінні та користуванні заставодавця або третьої особи. Правова природа іпотеки полягає у забезпеченні можливості кредитора у разі невиконання боржником зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення саме за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника.

Статтею 17 Закону України «Про іпотеку» визначені підстави, за наявності яких припиняється іпотека, а саме: припинення основного зобов'язання або закінчення строку дії іпотечного договору; реалізація предмета іпотеки відповідно до цього Закону; набуття іпотекодержателем права власності на предмет іпотеки; визнання іпотечного договору недійсним; знищення (втрати) переданої в іпотеку будівлі (споруди), якщо іпотекодавець не відновив її (якщо предметом іпотечного договору є земельна ділянка і розташована на ній будівля (споруда), в разі знищення (втрати) будівлі (споруди) іпотека земельної ділянки не припиняється); з інших підстав, передбачених цим Законом.

Оскільки підстави припинення іпотеки як окремого виду забезпечення виконання зобов'язання безпосередньо врегульовані окремими нормами цивільного закону, суд не може вдаватися до аналогії закону і застосовувати норми, які регулюють підстави при-

пинення інших видів забезпечення виконання зобов'язання, незалежно від ступеня їх подібності в суті відносин чи найменуванні сторін.

Крім того, сприйняття положення ч. 1 ст. 583 ЦК України про те, що заставадавець може бути боржник або третя особа (майновий поручитель), як підстави для застосуван-

ня ст. 559 ЦК України суперечить змісту ст. 8 ЦК України щодо аналогії закону. Правові статуси поручителя і майнового поручителя врегульовані окремо, з суттєвими видовими відмінностями, достатніми для їх розрізнення і для вирішення спорів з їх участю шляхом безпосереднього застосування відповідних норм цивільного закону.

ПРО ВИЗНАННЯ ДОГОВОРУ ПОРУКИ НЕДІЙСНИМ

Товариство звернулося до господарського суду з позовом до Комерційного банку (відповідач-1) та Банку (відповідач-2) про визнання недійсним договору поруки від 21.03.2011 р., укладеного між відповідачами.

Позов мотивований тим, що оспорюваний договір укладений з порушенням вимог чинного законодавства: без згоди позивача та без наміру створити будь-які цивільно-правові наслідки.

Відповідач-1 позов не визнав, пославшись на безпідставність доводів позивача про фіктивність договору поруки. Зауважив, що чинне законодавство не вимагає згоди боржника на укладання договору поруки з третьою особою, оскільки договір поруки не впливає безпосередньо на права та обов'язки боржника (позивача).

Рішенням місцевого господарського суду позов задоволений повністю. Задовольняючи позов місцевий господарський суд виходив з того, що оспорюваний договір поруки від 21.03.2011 р. б/н створює безпосередній вплив на права та обов'язки боржника – позивача у справі, проте позивач не є стороною договору, він укладений без згоди боржника та не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.

Постановою апеляційного господарського суду рішення місцевого господарського суду залишено без змін.

Як встановлено місцевим та апеляційним господарськими судами, 15 червня 2007 року між відповідачем-1 (кредитор) та позивачем (позичальник) укладено кредитний договір, за умовами якого відповідач-1 зобов'язався надати позивачу строковий кредит у формі

поновлюваної кредитної лінії з лімітом кредитування 300000 доларів США; мета надання кредиту – поповнення оборотних коштів; строк повернення кредиту – 11 липня 2010 року; процента ставка – 13,6% річних.

21 березня 2011 року між відповідачем-1 (кредитор) та відповідачем-2 (поручитель) укладений договір поруки б/н, предметом якого є надання поруки поручителем перед кредитором за виконання позивачем (боржником) всіх своїх обов'язків за кредитним договором від 15 червня 2007 року.

Предметом спору в цій справі є вимога позивача про визнання недійсним договору поруки б/н від 21.03.2011 р. як такого, що суперечить вимогам статей 203, 234, 511, 557 Цивільного кодексу України, оскільки, згідно з висновками позивача, договір не спрямований на реальне настання наслідків, що обумовлені ним, безпосередньо впливає на права та обов'язки позичальника та укладений за відсутності згоди, дозволу та волі боржника.

Приймаючи рішення про задоволення позову, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, послався на те, що договір поруки, що оспорюється боржником, є недійсним як такий, що суперечить статтям 511, 556 Цивільного кодексу України, оскільки укладений без попередньої згоди або повідомлення боржника – позивача у справі (при цьому встановлює для боржника обов'язок здійснити відшкодування на користь поручителя, який виконав зобов'язання, забезпечене порукою), а також є таким, що не спрямований на реальне настання правових наслідків, що обумовлені ним.